ELVIRA OROIAN, *Anafora şi catafora ca fenomene discursive*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2006, 224 p.

Trebuie să spunem de la început că sarcina celui care abordează o asemenea temă este dificilă, dată fiind multitudinea cercetărilor care s-au efectuat în acest domeniu în lingvistica europeană. Studiile despre anaforă şi cataforă ca fenomene discursive sunt, în schimb, mai rare în lingvistica românească, ceea ce face ca o astfel de lucrare să fie bine-venită.

Dificultăţile de care vorbeam încep chiar cu definirea conceptelor de *anafora* vs *catafora*, *anafora lingvistică* vs *anafora pragmatică*, *anafora* vs *deixa*, *anafora zero* vs *anafora prin elipsă*, *catafora* vs *exofora*, şi chiar *exofora* vs *endofora*. De aici decurge şi dificultatea de a opta pentru un anume mod de abordare: textualistă (lingvistică), memorială (cognitivistă) sau pragmatic-inferenţială (în speţă, teoria reprezentărilor mentale), fiecare dintre aceste abordări privilegiind un anume tip de ocurenţe ale fenomenului în discuţie. Abordarea textualistă se ocupă cu precădere de anafora standard (cu antecedent în lanţul discursiv), cea memorială are o anume predilecţie pentru anafora asociativă nominală sau pronominală, iar abordările pragmatic-inferenţiale tratează anaforele atipice, pentru care analiza informaţiei intradiscursive nu poate oferi o soluţie.

De menţionat că nu avem de-a face cu abordări complementare, ci concurente, deoarece fiecare dintre ele porneşte de la alte premise teoretice şi propune o altă metodă de aproximare şi de descriere a fenomenelor diaforice.

Am invoca aici un singur exemplu: cel al adepţilor analizei pragmatic-inferenţiale, J. Moeschler şi A. Reboul, care, în lucrarea lor din 1998, *Pragmatique du discours: de l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours*, contestă atât teoria textualistă cât şi, în parte, pe cea memorială. Ei pun sub semnul întrebării atât noţiunea de anaforă discursivă, cât şi pe cele de referent discursiv, de coerenţă discursivă şi, în ultima instanţă, chiar noţiunea de discurs, considerată drept o categorie nonpertinentă din punct de vedere ştiinţific. Analizele discursului, inclusiv cele întreprinse la Geneva asupra modelului ierarhic şi funcţional al conversaţiei, adoptă, în viziunea lui J. Moeschler şi A. Reboul, un program analog celui al lingvisticii, preconizând, ca şi aceasta, „o strategie stiinţifică închisă" (p. 36).

Autoarea nu doreşte să intre în această polemică, dar menţionează în mai multe rânduri soluţiile pe care teoria reprezentărilor mentale, promovată de Anne Reboul în cadrul proiectului „Cervical", le aduce interpretării anaforicelor lipsite de referent discursiv şi excluzând deci relaţia de coreferinţă.

Dată fiind complexitatea fenomenului în discuţie, amploarea implicaţiilor pe care le are şi care depăşesc în mod evident cadrul strict al discursului sau cel puţin al analizei lingvistice a discursului, decizia autoarei de a trata aspectele pragmatice ale anaforei (capitolele **2.8.** şi **2.9.**) într-o relaţie de *complementaritate* cu aspectele lingvistice (capitolele **2.4.**, **2.5.**, **2.6.** şi **2.7.**) poate apărea drept justificată, iar argumentele pe care se întemeiază această opţiune ni se par convingătoare (p. 1-4, 39 şi consideraţiile finale).

Lucrarea are trei părţi, intitulate: *Consideraţii introductive, Anafora* şi *Catafora*.

Prima parte, cea mai scurtă (26 p.), propune câteva utile delimitări şi precizări de concepte operaţionale, a doua, cea mai amplă (106 p.), tratează problematica anaforei, iar partea a treia (75 p.) pe cea a cataforei. Lucrarea se încheie cu *consideraţiile finale* şi cu o foarte consistentă listă bibliografică.

Cum bine a sesizat autoarea, definirea conceptului de anaforă şi cataforă trebuie efectuată în strânsă relaţie cu definirea noţiunilor conexe de *referent, referinţă* şi *coreferinţă*, pe de o parte, iar pe de alta, în raport cu noţiunile de *coeziune* şi de *coerenţa* discursului (anafora lingvistică ţinând în primul rând de coeziune, iar cea pragmatică exclusiv de coerenţă), dar şi cu noţiunile de *temă* şi *tematizare*, care, atât în abordările discursive (textualiste), cât şi în cele memoriale (cognitive) sunt considerate direct răspunzătoare de coeziunea discursului şi, prin urmare, de fenomenele diaforice.

Este vorba, deci, de un întreg câmp noţional în care conceptele se condiţionează direct unele pe altele: de pildă, modul în care definim *contextul*, ca un dat prealabil sau ca o entitate care se construieşte în paralel cu construirea sensului, ca un mediu lingvistic vs situaţional sau ca memorie discursivă, face sau nu necesară distincţia dintre *diaforă* şi *deixă.*

Tratarea acestui câmp noţional denotă din partea autoarei o foarte bună asimilare a informaţiei bibliografice şi o excelentă stăpânire a metalimbajului corespunzător diverselor orientări teoretice. Pe tot parcursul lucrării: în definirea conceptelor, în tipologizare şi chiar în analiza comparativă, asistăm la confruntări interesante între diversele tendinţe şi orientări teoretice, fapt care atestă preocuparea autoarei pentru problematizarea fenomenelor luate în discuţie.

Partea a doua, consacrată anaforei, este şi cea mai amplă parte a cărţii (106 p., faţă de 75 câte numără partea rezervată cataforei), problematica fiind organizată în patru secţiuni, după cum urmează:

– definirea conceptului şi puncte de vedere în abordarea anaforei în lingvistica europeană şi românească;

– o tipologie a anaforei din perspectiva lingvistică: anafora pronominală standard, nominală şi verbală, interpretabile la nivel semantic şi/sau sintactic;

– mecanismele semantice ale referinţei anaforice şi varietatea formelor anaforice în română şi franceză, potrivit taxinomiilor gramaticale general recunoscute;

– în fine, anafora ca fenomen pragmatic, interpretabilă exclusiv printr-un proces inferenţial.

Ele conţin o mare bogăţie de informaţii obţinute prin consultarea asiduă şi atentă a unor surse de prima mână din lingvistica franceză şi românească, cum ar fi : J. Cl. Milner, M. Charolles, F. Corblin, G. Kleiber, M. J. Reichler-Béguelin, D. Apothéloz, J. Moeschler, A. Reboul, respectiv M. Manoliu-Manea, E. Vasiliu, T. Cristea, M. Iliescu, C. Vlad, A. Gorăscu etc. Grupate în patru mari orientări (substitutivă, textualistă, memorială şi cognitivă), abordările acestor autori sunt prezentate succint, dar corect, şi ilustrate cu exemple concludente. În ce priveşte exemplele care susţin analiza contrastivă a expresiilor anaforice în franceză şi română, ele sunt în majoritatea lor forjate *ad hoc* sau preluate de la unii autori. Credem că se impunea, mai ales pentru ilustrarea fenomenului francez, să se recurgă la exemple autentice extrase din texte literare sau nonliterare.

În ce priveşte tipurile de expresii anaforice luate în discuţie, s-ar fi cuvenit rezervarea unui spaţiu mai larg anaforicelor neutre *le*, *ceci*, *cela*, *ça* şi *o*, *aceasta, asta*, care pot funcţiona atât ca anafore segmentale, cât şi ca anafore rezomptive. Tot în treacăt sunt tratate şi pronumele relative complexe *ce qui*, *ce que*, *ce à quoi*, *ce dont* etc., cu echivalentul românesc *ceea ce*, care asumă în discurs atât o funcţie cataforică, cât şi una anaforică. Sunt omise, în schimb: demonstrativul neutru *ce*, unul dintre cele mai frecvente anaforice ale limbii franceze (el poate trimite atât la SN, cât şi la infinitive sau propozitii întregi, formând cu verbul *être* un galicism bine cunoscut: *c'est*), precum şi *le* sau *la* ca substitute pentru adjectivul sau sintagma nominală cu rol de nume predicativ (cf. *Pour chaud, il l'est ce manteau; Vous êtes la nouvelle directrice ? – Oui, je le suis*).

Ni s-ar fi părut nimerită includerea unui paragraf privind anafora şi dislocările, în simetrie cu cel din partea a treia privind catafora şi dislocările; de fapt, fenomenul dislocării la stânga, responsabil de anaforă, este mai frecvent decât cel al dislocării la dreapta, asociat cataforei. S-ar putea evita astfel o afirmaţie, ca cea de la p. 64: „în topica limbii române, pronumele clitic *l-* şi *i-* funcţionează cataforic...", când se ştie foarte bine că el poate funcţiona şi anaforic: *pe Petre l-am văzut, lui Petre i-am dat o carte*.

Fenomenul dublării obiectului direct mobilizează în română şi alte clitice*: le-* forma de plural în dativ (*tuturor le-am spus vestea*) sau în acuzativ (*pe ele le-am întâlnit*). La fel şi *i-*, care nu este doar o formă de dativ singular, ci şi una de acuzativ plural masculin (*pe ei i-am văzut*). Oricum, acest tip de anaforă legată, caracteristică limbii române, ar fi meritat mai multă atenţie din partea autoarei, dat fiind că el pare să-şi găsească o replică în franceza vorbită actuală, unde fenomenul dislocării (disjuncţiei) pare să evolueze şi el spre o dedublare sistematică a funcţiilor sintactice obiect şi subiect.

În fine, un alt aspect care s-ar fi cerut aprofundat este distincţia dintre anafora zero şi elipsă, aceasta din urmă având certe afinităţi cu „anaforele pragmatice în conversaţie" (vezi p. 115-116). Opţiunea autoarei pentru interpretarea elipsei ca o anaforă pragmatică ni se pare, în schimb, perfect justificată.

Partea a treia a cărţii, consacrată cataforei, debutează, ca şi partea a doua, cu prezentarea diverselor orientări teoretice din lingvistica europeană, de la Bühler (1934) la Kesik (1989), trecând prin Halliday şi Hasan (1976) şi Reichler-Béguelin (1988). Autoarea îşi exprimă net preferinţa pentru abordarea lui Kesic, care îi va servi ca premisă pentru definirea şi tipologia cataforei, precum şi

pentru realizarea unor distincţii importante: între *cataforă* şi *apoziţie*, între *cataforă* şi *exoforă* şi chiar între *cataforă* şi *anaforă.*

Dat fiind caracterul predominant lingvistic al cataforei, nu mai întâlnim aici diviziunea practicată în partea a doua, între aspecte lingvistice şi aspecte pragmatice. Totuşi, credem că în ultimele trei cazuri mentionaţe, şi anume: *catafora hermeneutică, narativă* şi *catafora zero*, intervin, cert, şi procese inferenţiale, după cum remarcă chiar autoarea, la p. 204: „când verbul *dicendi* lipseşte, dar poate fi recuperat cu ajutorul inferenţelor...”. Interesant că autorea vorbeşte în acest caz nu de elipsă, ca în cazul anaforei, ci de „poziţie vidă”, or credem că şi aici s-ar impune distincţia între catafora zero şi elipsă.

Mai mult, credem că procesele inferenţiale joacă în aceste cazuri un rol determinant, deoarece interpretarea referinţei cataforice implică activarea unor scheme sau secvenţe prototipice proprii diverselor genuri (poezie sau roman) sau diverselor tipuri de naraţiuni: basm, roman psihologic sau poliţist etc. Este punctul în care cercetarea lingvistică şi pragmatică interferează cu analiza stilistică, domeniu care nu se află însă în atenţia autoarei.

Aşa se explică probabil şi faptul că analiza de text ocupă un loc restrâns în lucrare, deşi exemplele nu sunt puţine şi deosebit de bine alese: un fragment din *Patul lui Procust* de Camil Petrescu, alte câteva din *Ion* al lui Rebreanu, poemul în proză *Un plaisant* al lui Baudelaire sau schiţele lui Caragiale *Justiţie* şi *Căldură mare*, care ilustrează anafora. Cataforele hermeneutice şi narative sunt ilustrate, în mod curios, de texte poetice, cu toate că începuturile de roman constituie o sursă extrem de bogată pentru cataforele care au drept funcţie alegerea unui personaj ca „focar de percepţie”, potrivit unei tehnici adoptate în mod curent de romanul modern.

Apreciem, în schimb, faptul că în partea a treia tipologizarea este încorporată analizei comparative, ceea ce evită repetările redundante; totuşi, am semnalat şi aici tratarea unuia şi aceluiaşi fenomen sub două nume/rubrici diferite: *catafora directă* vs *indirectă* (p. 191) şi *catafore cognitive* vs *metalingvistice* (p. 191-193). Apreciem şi bogăţia materialului lingvistic supus analizei comparative, pe care am fi dorit-o însă mai aprofundată în unele cazuri, cum ar fi cel destul de controversat, în gramatica limbii franceze şi române, al pronumelor relative complexe: *celui qui, ce que*, *cel care, ceea ce*.

În fine, ne-am fi aşteptat ca autoarea să acorde o atenţie mai mare raporturilor dintre *exoforă* si *deixă*, pe de o parte, şi dintre *exoforă* şi *cataforă*, pe de alta. Faptul că aceasta din urmă derivă adesea din exoforă, ca şi existenţa categoriilor intermediare *exo-cataforic, ana-deicitic* sau chiar *ana-cataforic* pun, practic, sub semnul întrebării, dicotomia clasică *endoforic* vs *exoforic* (cf. p. 101-106).

Aceste observaţii nu împietează însă asupra impresiei de ansamblu. Cartea doamnei Elvira Oroian întruneşte calităţile unei lucrări ştiinţifice de ţinută, afirmaţie care se întemeiază pe :

– asimilarea şi integrarea într-o sinteză bine orientată tematic a unui volum impresionant de informaţie bibliografică. Remarcabilul efort de asimilare şi prelucrare a acesteia, stapânirea instrumentelor de lucru şi a terminologiei specifice domeniului i-au permis autoarei să-şi elaboreze un demers cât mai adecvat naturii şi funcţiilor discursive ale anaforei şi cataforei;

– formula compoziţională de o mare simplitate şi claritate, în contrast cu densitatea şi complexitatea materiei care face obiectul cercetării. Sinteza pe care o propune reuneşte nu doar abordări şi puncte de vedere foarte diferite în tratarea fenomenului diaforic, ci şi fapte de limbă extrem de variate, de la pronume la sintagme nominale, de la verb la adverb, cu funcţiile lor la nivel intrafrastic sau transfrastic, în cele două limbi care fac obiectul cercetării;

– o redactare îngrijită, o exprimare corectă, clară şi precisă, care conferă textului acurateţe, coerenţă şi accesibilitate.

Prin sinteza teoretică, soluţiile oferite şi analiza comparativă pe care le întreprinde, lucrarea *Anafora şi catafora ca fenomene discursive* aduce în mod cert o contribuţie la progresul cercetărilor asupra fenomenului diaforic în lingvistica românească.

LIGIA STELA FLOREA
Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31